

Jednoduchost myšlení

(byť i teoreticky výkonného)

Martin Adámek
10. a 11. 2. 2013
a 2. 5. 2013
www.adamek.cz

Úvaha, kritika, povzdech a poukázání na téma lidí, kteří kvůli svému sebevědomí a kvůli jednoduchosti svého myšlení považují ostatní za hlupáky paradoxně právě tehdy, kdy ostatní vidí více než oni...

Analytické schopnosti vs. inteligence; O tom, co je či není jasné; Poznámka o slovu „samozřejmě“.

1

V roce 2004 jsem se v Rakousku jedné kolegyně, která na rozdíl ode mě uměla německy, zeptal, co znamená německé slovo napsané na dodatkové tabulce pod konkrétní trojúhelníkovou výstražnou dopravní značkou „pozor, nebezpečí smyku“.

„Asi ‚smyk‘, ne?“, odvětila se zabarvením hlasu a výchovně-karávě udiveným výrazem v tváři, kterému už k úplnosti a dokonalosti chybělo jen poklepání na čelo či vytočení očí v sloup.

Bylo mi to divné – proč by pod dopravní značkou, která sama o sobě znamená „pozor, nebezpečí smyku“ bylo jako vysvětlení a upřesnění napsáno „smyk“ – to nedává smysl.

Slovo jsem si zapsal do deníku, a když jsem se o pár týdnů později dostal zpět domů, potažmo k počítači, význam slova jsem si vyhledal.

Byl to štěrk.

(Nebo nějaké takové materiálové slovo, to teď není tak podstatné. Každopádně šlo o upřesnění a vysvětlení, a přímo se smykem to slovo nemělo společného nic než ten kontext.)

To je nejtypičtější příhoda na toto téma, kterou si pamatuji. Vzpomenu si na ni vždy, když se zase stane něco podobného. Mnohé další příhody si teď nevybavím, a skočím časem do několika málo minulých dní, kdy jsem se s tímto tématem setkal tolikrát, že už jsem to nevydržel a sedl jsem si ke klávesnici, abych výběr některých případů z minulých dní zachytil. Takže:

2

Před pár dny jsem se jedné učitelky španělštiny zeptal, jestli se známá a mnoha interprety nazpívaná píseň jmenuje „¿Por qué te vas?“ (Proč jdeš?), anebo „Porqué te vas.“ (Protože jdeš).

Odpověděla mi, že jde o variantu „Proč odcházíš?“, a dodala, že to je přece jasné, protože všechny milostné písně jsou o tom, že se jeden ptá, proč druhý odchází.

(Pro úplnost musím podotknout, že na rozdíl od výše popsaného případu tento dodatek nezněl nijak zle, ani povýšeně, ani jinak špatně, ba zněl naopak přátelsky a humorně... ale přesto ho

zde velmi okrajově použiji jako jeden z ilustračních případů zjednodušující myšlenkové zkratky, kdy něco pro někoho vypadá až příliš jasně.)

Mně přitom při neznalosti zbytku textu, když se bavíme čistě o větě „[porké te vas]“ bez informace, zda tam jsou otazníky, přijde logická i ta varianta, že dotyčná hrdinka příběhu vypráví, co všechno se stane a jak bude trpět (nebo co se děje a jak to prožívá, jak trpí), protože ten její odchází. Zvlášť, když ona věta „[porké te vas]“ je v té písni mnohdy až na konci sloky, verše, souvětí, nebo jak tomu budeme říkat. Úplně klidně se tam může vyprávět, co vše se nebohé op(o)uštěné slečně děje, protože ten její jde od ní. Bez znalosti zbytku textu prostě není jasné, že jde o dotaz.

Poznámka pro generátory (slovo „autor“ mi nejde přes prsty) a čtenáře bulvárního tisku: Nezpochybňuji překlad názvu písně – ptal jsem se na něj proto, abych se ho dozvěděl, a ptal jsem se toho, komu v dané věci důvěřuji. Jen se pozastavuji nad tím pohledem „to je přece jasný, že to musí být takhle“, když to na základě vstupních znalostí jasné nebylo a v úvahu připadala i opačná varianta.

3

Jiný případ. Nijak kritický, nijak urážlivý, spíše přátelský... ale výmluvný. A také z uplynulých pár dní:

„Viděla jsem vás jet na kole“.

„Jo? Kdy?“

„Asi před týdnem.“

Přitom jsem na kole už více než měsíc nejel. Ale před týdnem tu byla akce, na které se pár lehokolistů mohlo objevit.

„On na lehokole jezdí i někdo jiný než vy?“

Takže neviděla mě. Prostě viděla někoho z asi dvou stovek jiných českých lehokolistů. Nemluvě o faktu, že poslední asi rok a čtvrt nejezdím na kole téměř vůbec.

Vyrábějí se sériově. Tedy sériově – asi jako auta – při výrobě se většinou ví, čím to kolo bude a podle toho je konkrétně vybaveno a upraveno, ale vychází se z katalogové nabídky, z ceníku, z nabízených možností.

„Tak to je ještě horší, než jsem si myslela, vždyť je to strašně nebezpečné.“

Pokusil jsem se vysvětlit, že ne, ale žádné mé argumenty nefungovaly,

a navíc jsem se ještě dozvěděl, že jezdec na lehokole je trvale vystaven velkému riziku, že se z toho kola jen tak z ničeho nic svalí na zem.

Bohužel jsem se zapomněl zeptat, kolik km na lehokolech dotyčná kolegyně najezdila, že je o jejich nestabilitě tak pevně přesvědčena.

Ale z jejího údivu, že nejsem jediný člověk na světě, kdo na lehokole jezdí, a z toho, že já jsem jí své kolo z blízka neukazoval, si dovoluji opatrně předpokládat, že si patrně na lehokolo nikdy nelehla a neujela ani metr. Ale ví, že jízda na něm je pro jezdce vratká.

Pro úplnost podotýkám, že v obecné rovině tuto oproti mně významně vzdělanější konkrétní kolegyni považuji za celkově sympatickou a ve srovnání se sebou za inteligentnější, a nemám vůči ní výhrad – jen mě poněkud (a vlastně o to víc) překvapil tento její myšlenkový postup. Snad ho použila jen pro odreagování od své pracovní vědecké kariéry, do které by se (navíc v oboru informatiky) příliš nehodil.

Ale zaujalo mě už to samotné konstatování, že jsem jel na kole tehdy, kdy jsem na něm nejel. Já se vůbec občas o sobě takto od některých lidí dozvídám věci, až se divím. Třeba jaké mám názory a další taková konstatování, která ve mně evokují pocit, že asi nevím, co dělám, co si

myslím a co mám rád. Nejextrémnější případ je asi ten, že se občas dozvím, že mi nechutná něco, co jsem si doteď myslel, že mi chutná.

Dotaz půl úspěchu

A on je to bohužel dost častý jev. Že lidi se neptají.

Lidi konstatují.

A dost často nesmysly.

Nevadilo by mi to, kdyby takové věty končily otazníkem. Spoustu věcí nevím... a pokud je vědět chci, tak hledám, zjišťuji, zkoumám, ... anebo se prostě zeptám.

Jenže to spousty lidí neumí. Je to pod jejich úroveň. Tak strašně se bojí, aby neutrpěla jejich image chytráka, že se prostě nemohou zeptat. A to pak má své následky. Mnohem větší ztrátu image. Tedy v očích toho, kdo si všimne, že dotyčný plácá nesmysly. V očích davu je takový sebevědomec často hrdinou, co svým jasným názorem a přesvědčením o své neomylnosti utřel toho chudáka, který se veřejně hlásí k tomu, že neví, jak se daná věc ve své vnitřní podstatě opravdu má.

Ale někdy to vidět je. A pak přichází na řadu moudrá věta, kterou jsem kdesi četl:

„Je lepší se zeptat a být za hlupáka 5 minut, než se nezeptat a být za hlupáka celý život.“

Mám k ní jen drobnou výhradu: Nikdo nemusí znát všechno (a už vůbec ne jen tak od narození), takže to, že se někdo na něco zeptá, ho nemusí a priori dehonestovat ani na těch 5 minut. Maximálně snad před těmi chytráky, co se nikdy na nic nezeptali, a na ty není potřeba brát ohled (no jo, je jich hodně a mnozí z nich jsou vlivní, ale i tak snad mám právo jejich přístupem opovrhovat).

Hluboce si vážím lidí, kteří se nebojí zeptat.

Ti lidé ukazují sílu svého charakteru – nejsou slaboši, nebojí se úzkostlivě o svoji image.

A navíc si ji tím v důsledku pořád postupně zlepšují – mají velký potenciál – zanedlouho toho budou vědět více, než leckterý chytrák, který už je za svým poznávacím zenitem v tom smyslu, že už se cítí být tak důležitý, že už se bojí zeptat, takže i když toho třeba teď ví dost, tak se začíná relativně propadat, protože ho předběhne někdo, kdo stále saje vědomosti.

4

Poslední případ, který jsem zaznamenal v uplynulých několika málo dnech (desítkách hodin), zmíním zobecněně:

Někdo něco kritizuje, říká, že je to zbytečné, že je to k ničemu... a vůbec se nesnaží zjistit, jaký je účel daného řešení, k čemu ta věc slouží, proč tam je.

Koukne na celek a řekne, že je příliš složitý. Že tohle a tamto tam přece nemusí být, potažmo to tam podle něj tedy nemá být. Protože neví, z jakého důvodu a za jakým účelem to tam je.

On to nepotřebuje vědět. Přijde, řekne, že tohle je k ničemu, tedy že celek je špatně, a jde dál.

Udělá to jeden, a následně to udělají další, a pak do daného řešení obrazně kope celý okolodoucí dav. Uživatel internetového fóra klikne na hlasování + nebo -, a je to vyřešené.

Aniž by se zkoumáním či dotazem snažil zjistit, k čemu to je.

Školství, věda, kamzíci, auta, a zase školství

Smutné je i to, že mnoho lidí např. v oblasti vědy či nejvyššího školství nerozlišuje mezi různými významy různých formulací textu.

Pak dochází k vynucování vypouštění informací nutných pro kontext tvrzení, jinými slovy k povrchnímu zjednodušování a bulvárnímu vytrhávání faktů z kontextu (což fakta nenávratně poškozuje) ... a to vše pod nálepkou vědy.

Ba v extrémních případech uživatelka profesorského titulu v oboru, který se vydává za velice exaktní, nepochopí jednoduchý jednoznačný text a jiný text výslovně považuje za příliš složitý; a profesor z jiného, velice exaktního, oboru není schopen pochopit, že má ve svých materiálech chybu, ač mu to různými způsoby postupně vysvětluje několik doktorandů.

Aby toho nebylo málo, tak v odborných textech je vynucováno nahrazování formy „Zjistil jsem“ nebo „Uvedu“ formou „Bylo zjištěno“ nebo „Bude uvedeno“, čímž se ztrácí informace o zodpovědnosti za dané tvrzení. Běžná formulace, která jasně říká, co kdo udělal, je velmi tvrdě zakazována, což autora tohoto článku vede k hypotéze, jestli náhodou nejvlivnější lidé ve vědě (určující metody, postupy a názory na formu) nemají zájem na stírání osobní odpovědnosti. Autor tohoto článku zastává názor, že jestliže něco tvrdí, tak řekne, že to tvrdí on, a ne že se to někde říká. Navíc je ten trpný rod náročnější na délku textu a ještě se hůře čte. Když už do té formulace vpašujeme výraz „autor“, aby se zachránilo sdělení, či je to domněnka či zjištění, tak text natáhneme ještě více. Navíc tak nepřírozeně používáme třetí osobu místo osoby první, takže to zní divně. A hlavně u vět, které pojednávají o více lidech, vzniká zmatek v tom, co vlastně dělá kdo: „Poslal jsem mu to a on mi odpověděl“ vs. „Autor mu (komu? sobě, nebo dalšímu?) to poslal, a on mu odpověděl (Kdo komu?).“ Když o sobě někteří politici před prezidentskými volbami mluvili ve třetí osobě, začala média psát o tom, jaká že to je psychická porucha. Ovšem když do odborného textu normálně v 1. osobě napíšu, co jsem udělal, a jsem připraven nést kůži na trh, tedy nést za své činy, texty a zjištění zodpovědnost, tak jsem označen za egocentrika a jsem nucen formulace přetvarovat do třetí osoby. Což je tedy geniální způsob, jak jedním nařízením způsobit hned tři chyby: Vyhodíme sice kus informace, ale zato je ten text delší a hůř se čte. Vítejte v realitě vysokého školství a vědy.

Možná znáte ten vtip o třech vědcích na túře v Tatrách, okolo nichž proběhne kamzík:

První vědec říká: „Podívejte, v Tatrách žijí hnědí kamzíci.“

Druhý ho opraví: „To nemůžete tvrdit. V Tatrách žije nejméně jeden hnědý kamzík.“

Třetí na to: „Ani to nemůžete tvrdit, víme jen, že v Tatrách žije nejméně jeden kamzík, který je nejméně z jedné strany hnědý.“

Židovské přísloví praví, že každý vtip je (alespoň) z poloviny pravda. Možná by nebylo špatné, kdyby se lidé nad tímto vtipem zamysleli a alespoň trochu se jím inspirovali.

On je sice poněkud vyhrocený, ale... možná ne až tak moc:

Jako malý (přibližně koncem 80. let minulého století) jsem si myslel, že Škoda 1202 STW zvaná „Stejšna“ se vyskytuje ve dvou variantách – se zadními bočními dveřmi a bez nich. Tedy třídvéřová a pětídveřová. Byl to logický názor, když jsem vídal stejšny, které měly na jedné straně jedny dveře (jen přední) a stejšny, které měly na jedné straně dvoje dveře (přední i zadní). A dávalo to smysl – tou dobou jezdily dvoudvéřové Octavie a Felicie; i čtyřdvéřové tisícovky až stopětatřicítky. Resp. přímo u kombíků to byly pětídveřové třeba Wartburgy 353 Tourist, Moskviče, Volhy a další; a třídvéřová Octavia Combi. Takže Stejšny jsou třídvéřové i pětídveřové, no... Na tom není nic nejasného, ne? Když se třeba Š 706 RT „Trambus“ vyráběl s krátkou nebo dlouhou kabinou (a podobně i Avia A31), tak se Stejšna může vyrábět tří nebo pětídveřová, na tom není nic podezřelého ani podivného.

Až jednoho dne jsem zjistil, že stejna má jedny dveře vlevo a dvoje vpravo, že se na zadní lavici nastupuje pravými dveřmi, a že jsem celou dobu potkával jeden typ auta, a můj názor na počet dveří vždy závisel výhradně na úhlu pohledu. Doslova. Takže je to zase jinak.

Při zkušenosti s Citroëny Berlingy a dalšími podobnými vozy z přelomu tisíciletí to vypadá jasně, ale tehdy se takové řešení u kombíků nevyskytovalo. Navíc i to Berlingo a spol. jsou malé dodávky, ne kombíky.

Takže kombík jednoho typu má vždy stejný počet dveří, to už je teď přece jasné, že? Jsou auta, jejichž kombíky mají 5 dveří (většina), jsou auta, jejichž kombíky mají troje dveře (Octavia, Trabant), a najdou se auta, jejichž kombíky mají čtvery dveře (Š1200 – 1202 STW). Ale myslet si, že kombík od jednoho typu auta může mít různý počet dveří, troje vs. patery? Kdepak, teď už jsme poučení a víme, že je to nesmysl.

Jenže... pak se tu začala objevovat západní auta, a mezi nimi mj. Opel Kadett E z přelomu 80. a 90. let. Hatchback, sedan, pětidveřový kombík, kupé, kabrio, combo, combo tour... A... občas výjimečně i třídveřový kombík.

Co jsem si jako malý myslel o stejně, a následně vyvrátil, že to byla chyba úsudku, se o asi deset let později (ono tu těch třídveřových Kadettů combi moc nejezdilo) ukázalo a potvrdilo u Kadetta.

Jednou je to tak, pak ale zase takhle, potom se ukáže, že ještě toto... Někteří čtenáři (resp. některé zkoušející, v příp. práce do školy, když je práce součástí zkoušky) nemají tento můj pohled rádi. Když už si myslí, že mají jasno, přijdu s tím, že by to vlastně mohlo být ještě jinak. A oni to pak těžce nesou. Je to pro ně moc složité, málo jednoduché, málo jasné. Jenže ono to tak prostě je.

Kdybych všechny další alternativy skryl, utajil a zamlčel, tak by třeba paní profesorka byla mnohem spokojenější, protože by se v mé práci, kterou posuzuje, lépe vyznala. Mám tedy ten text zbulvarizovat a vyházet z něj polovinu faktů, jen aby to čtení nebylo moc komplikované?

Souhrnně...

Během let zjišťuji, že hned jasno ve všem až příliš často mají lidé, jejichž myšlení je příliš jednoduché, než aby je napadlo, že by to mohlo být i jinak. Že by se daný jev, který je vidět, daný známý útržkovitý fakt, dal vysvětlit i jinou hypotézou, jinými důvody a jiným pozadím či vnitřkem, než právě napadlo je samotné. Anebo jejich myšlení nemusí být nutně jednoduché, mohou prostě být líní se trochu zamyslet. Ani jedno bych jim nevyčítal, nebýt zásadního faktu:

Že pak mnohdy dělají hlupáka z toho, kdo si na rozdíl od nich uvědomuje i jiná možná vysvětlení. Uvědomuje si, že (mu) to není tak úplně jasné, a dál pátrá po tom, jak to je.

A oni se po něm pak hned svezou nebo ho shodí nebo utrou, nebo jaké mám použít slovo, protože ho mají za hlupáka, když tak jednoduchá věc mu není jasná.

Protože jim to jasné je.

Oni to vidí jednoduše.

Nejedno malé dítě si myslí, že umí řídit auto. Protože kroužit kolem (volantem) tam a zpátky umí taky. Protože si neuvědomuje, že to není vše, o co při řízení auta jde.

A tak je to i s mnoha sebevědomými jedinci. Ve své hlouposti mají za hloupého toho, kdo na danou věc nahlíží podrobněji.

Podotýkám, že mi ani moc nevadí přímo sebevědomost – snesu ji, ale jen pokud ji považuji za oprávněnou. Když je někdo v nečem dobrý, tak ať si to klidně uvědomuje. A ať to i dá najevo, když je k tomu zrovna vhodná situace (např. ať se ozve, když je prostor k využití jeho schopností). Ale leze mi krkem kombinace sebevědomí a neschopnosti. Např. když někdo zarytě, přesvědčeně, a bohužel i přesvědčivě tvrdí něco, co není pravda.

Poněkud nevyzpytatelným hráčem je v této otázce čas. Tedy z krátkodobého hlediska: Někdy v něčích očích vypadá jako hloupý ten, kdo si danou věc promýšlí podrobněji, a tudíž déle než někdo, kdo plácne první věc, která ho napadne.

Jindy naopak někdo vyškolený v komunikaci uměle dělá v řeči pauzy, aby (mnohdy s úspěchem) vypadal přemýšlivěji a moudřeji,

někdy je někdo neprávem obviněn z toho, že si danou věc nepromyslel a plácl, co ho napadlo, přestože si ji promyslel poctivě (rychle; anebo už dříve, předem).

Proto neumím určit jasný vztah mezi tím, jak dlouho někomu trvá reakce a tím, jak dobře věc promyslel (nakolik věřit právě jemu). Takže z této miniúvahy o čase přemýšlení nic neplyne? Ale ano, plyne: Buďte velmi opatrní, když budete posuzovat kvalitu něčího myšlení podle spotřebované doby. Je tu velký prostor pro chybu oběma směry.

Třeba analytik si danou věc potřebuje přechroustat, což mu může trvat dlouho, ale o to lepšího dosáhne výsledku. Jenže se také naopak může stát, že za stejný čas (či mírně kratší) si stihne projít více variant, než někdo jiný.

A svou roli hraje i zkušenost. Ve většině sebetechničtějších oborů je hodně důležitý profesionální odhad s vědomým zohledněním mnohých rizik a aspektů, které s jevem souvisejí.

Z dlouhodobého hlediska je pak čas velice prospěšný. To on (přeneseně řečeno) ukáže, kdo měl vlastně pravdu.

Jak řekl Antoin Rivarel: „Jestliže máš pravdu o čtyřiaadvacet hodin dříve než jiní, jsi přesně oněch čtyřiaadvacet hodin považován za blázna.“ Ten citát je až smutně pravdivý.

Rovnou ale musím zdůraznit, že nevidím souvislost mezi mnou zde právě popsanou jednoduchostí (leností) myšlení a inteligencí (ve smyslu „matematického“ IQ). Mnoho lidí, kterých se má zde uvedená kritika týká, je dost inteligentních. Mnozí jsou dokonce podle všeho inteligentnější než já. Ale stejně je nenapadne varianta, kterou v dané situaci ještě objektivně opravdu nelze vyloučit.

Možná zpohodlněli, že na spoustu věcí přijdou rychle a snadno, a tak nejsou zvyklí přemýšlet nebo je to prostě jen jiný (povrchní, bulvární, jednoduchý – neanalytický) způsob myšlení.

A mnozí mají i dost vysoké akademické tituly, včetně těch nejvyšších, a stejně v mnoha ohledech při práci uvažují jako rádoby novinář z Blesku. Ale tu souvislost nevidím žádnou, tedy ani nepřímou – dlouhodobým pozorováním mi přijde, že jednoduše uvažující (příliš) sebevědomí lidé jsou rovnoměrně rozmístěni mezi lidmi různé „matematické“ inteligence a mají i nejrůznější vzdělání.

Na jednu stranu je smutné, že se takoví lidé v některých případech dostali i k nejvyšším titulům a pak ovlivňují budoucnost studentů, ale na druhou stranu to znamená, že člověk může v nejrůznějších skupinách lidí nalézt moudré lidi, se kterými je radost (a navíc i přínos) si popovídat.

A já je opravdu reálně nacházím – rád si poslechnu názory některých konkrétních lidí od studentů, přes vyučeného zámečnicka, absolventa průmyslovky až po doktora, docentku, či profesora.

Vzdělání je jenom papír. A inteligence je jen vrozený nástroj, který každý využívá jinak. Důležitější je cosi, co bych zařadil někam mezi moudrost a normální schopnost+ochotu pozorovat+naslouchat/komunikovat/přemýšlet/něco dělat. Nebýt líný. Nebýt líný nejen pracovat, ale i koukat, poslouchat a přemýšlet. Tuto vlastnost titul zjevně nezaručuje.

A kupodivu takoví pro rozhovor hodnotní lidé ani nemusí být kdovíjak staří, i moudrosti se nechá dosáhnout celkem rychle, nikde není psáno, že na ni člověk má nárok až v důchodu.

Podstatná je schopnost podívat se na věc analyticky a v širším kontextu. Ale důležitá je už sama ochota se tématem zabývat, než na něj vyslovím názor. Názor se vysloví snadno, stačí kliknout na + nebo - v diskusi či na like na Facebooku, či vložit lístek do obálky.

Ale kolik energie člověk věnoval tomu, aby si na věc udělal svůj vlastní názor, to bohužel diskuzní fóra, Facebook, ani volební komise nekontrolují.

Ve vztahu k celkovému tématu článku musím nutně citovat Karla Čapka:

„Naše řeč je moudrá: dělá zásadní rozdíl mezi ‚jsem přesvědčen‘ a ‚přesvědčil jsem se‘.“

Vlastně je v tom citátu stručně shrnut celý tento text. Ale snad je ten můj text přínosný jistou konkretizací toho Čapkova konstatování.

Při jednom sem ještě napíšu krátký postřeh, který mi straší v hlavě už dlouho, a ještě jsem ho asi nese-psal:

Slovo Samozřejmě

V poslední době mám určitou averzi ke slovu „samozřejmě“. Sice ho i nadále používám, tak nějak ze zvyku, jako běžnou vsuvku, vycpávku či jako zdůraznění, ale snažím se dávat si pozor, kdy a jak to slovo používám, abych jím někoho neurazil. Protože:

Když někdo o něčem vypráví či přednáší, např. když učitel vykládá novou látku (tam mi to slovo vadí nejvíc, a tam se snažím nejvíc hlídat), tak vsunutí slova „samozřejmě“ k jakémukoliv oznámení či konstatování znamená, že dané oznámení je úplně zbytečné, když je ten oznamovaný fakt samozřejmý.

To slovo pak shazuje mluvčího, když říká samozřejmosti, anebo posluchače, když mluvčí považuje za důležité jim říci něco, co ví každé malé dítě.

Když někdo někomu odpovídá na otázku a do té odpovědi vřadí i slovo „samozřejmě“, tak vlastně z tazatele dělá hlupáka, protože důrazně naznačuje, že to má vědět. Což pak vede k tomu, že se lidé přestávají ptát, a to pak má mj. výše popsané důsledky.

A někdy lze říci, že ten, kdo použije slovo „samozřejmě“ se zkrátka na věc dívá příliš zjednodušeně, než aby si uvědomil, že by to mohlo být i jinak. („By mohlo být“ v obou významech – Riziko, že celá věc má jiné příčiny, než si myslíme; Příležitost řešit věc i jinak, než nás napadlo nejdříve.)

Zásadní výjimkou, kdy je slovo „samozřejmě“ na místě, je odpověď na otázku „Můžu?“ či na žádost o pomoc (např. „Můžeš?“). Pak takové zdůraznění „samozřejmě“ či „jasně“ v odpovědi obvykle neznačí, že tazatel je mimoň, když neví, že může, ale že mu dotazovaný velmi rád pomůže a že je tazatel vítán (zjevně jsem už ovlivněn angličtinou a jejím výrazem pro „rádo se stalo“, když vidím tu svou formulaci).

Odpovědnost

A přece si vzpomenu ještě na jednu starší příhodu. Ta se udála před asi 14,5 lety a také si na ni často vzpomenu, ale spíše v jiném kontextu.

Upozorňuji, že je trochu demotivující, takže pokud jste dlouhodobě otráveni životem či prací, radši dál nečtěte, aby nedošlo k prohloubení vašeho stavu.

Za celé roky ježdění na tábory jsem jen jednou zažil přeпад za bílého dne. A zrovna jsem měl hlídku. Konkrétně u závory na hlavní příjezdové cestě do tábora. Po jedné z jiných cest, které (za ty roky, které jsem zažil) hlídány nebyly a ani hlídány být neměly, vjela do tábora terénní Tatra 805 s přeпадníky a pak následoval klasický program s dělbuhy, pobíháním, chytáním a tak. Zaběhl jsem od závory do tábora, ujistil jsem se na štábu, že mám setrvat na bráně (standardní scénáře to neřešily, protože přeпадy vždy byly v noci, kdy se u brány nehlídalo; a jednotlivé oddíly měly pro případ přeпаду jasně stanovené úkoly, které se se stáním na bráně vylučovaly), vrátil jsem se tedy na své místo a pokračoval v hlídce.

Když tu z nákupu přijíždí škodovka s vedením tábora (a vlastně i oddílu). Probouzí se ve mně budoucí informatik a při zvedání závory otevřeným okýnkem hlásím, že v táboře je přeпад.

Načež, když mi skončila hlídka, trvající mj. po celou dobu snídaň, jsem se dozvěděl, že mi oproti běžným zvyklostem nebyla schována porce, protože jsem do tábora vpustil přeпад. Následně se sice vysvětlilo, že přeпад přijel jinudy a dostal jsem jakousi sadu jakéhosi improvizovaně posháněného jídla, takže jsem hlady nezemřel, ale ukazuje to, jak v životní osobní či profesní praxi může člověk přijít k odsouzení za něco, s čím nemá nic společného, aniž by se ho kdokoliv na cokoliv zeptal. Byl na bráně a věděl, že je v táboře přeпад, to ho tedy určitě musel vpustit, a ani mu neřekneme, že se teď o tom bavíme, natož abychom se ho zeptali, jak to bylo opravdu, a rovnou vykonáme trest...

V tomto případě se situace vysvětlila alespoň zpětně a následky byly z větší části stornovány, ale v běžném životě člověk bohužel jen málokdy zjistí, co o něm kdo kde vypráví na základě nesmyslných hypotéz. Resp. obvykle asi ani nemá tušení, že se někde něco povídá, aby to mohl jakkoliv řešit.

Demotivující částí tohoto příběhu (v kombinaci s jinými pozdějšími zkušenostmi) je, že když někdo hlásí závadu, bývá občas někým automaticky považován za jejího viníka. Což je poněkud smutné. Ale je lepší toto riziko ignorovat a i nadále činit vše dle svého nejlepšího vědomí a svědomí – tedy závady neignorovat a včas je řešit či hlásit.

Pády

Dovolím si přidat ještě jeden příklad, kdy se něco může zdát mnohem jednodušší, než to ve skutečnosti je. Obecně jde o situace, kdy se dvě chyby vzájemně kompenzují, a člověk, který má to štěstí, že vhodně udělá dvě šikovné chyby, dosáhne správného výsledku. Potažmo výsledku lepšího než člověk, který danou věc ovládá lépe a udělá jen jednu z těch dvou chyb. Učebnicovým příkladem by bylo to, když někdo během matematického výpočtu zapomene znaménko minus, a má to štěstí, že ho zapomene ještě jednou (např. v jiném činiteli téhož součinu), takže nakonec získá správný výsledek. Byť k němu přijde tak trochu jako slepý k houslím (no dobrá, to ostatní musel vypočítat, ale pořád dosáhl lepšího finálního výsledku než ten, kdo chyboval méně).

Tímto schematickým příkladem s násobením a zapomináním záporů bych ale asi nikoho příliš neoslňl, takže se podíváme na jiný příklad:

Poměrně důležitou větu „Nepotrzebuj televizji“ lze do polštiny přeložit přibližně „Nie potrzebuję telewizji.“ Říkáte si, jak je to krásné, snadné a stejné jako v češtině, že ta

televize má stejnou pádovou koncovku? Chyba lávky. Polština je v tomto směru jiná. A to hned dvakrát.

Jednak čtvrtý pád podstatných jmen ženského rodu končí zásadně „-ę“. Tedy „Potrzebuję telewizję.“

A jednak (když už se teď bavíme o jazycích, tak podotýkám, že češtináři důrazně upozorňují, že v takovýchto situacích nelze použít žádné slovo „druhak“) v záporných větách přecházejí předměty a jejich přívlasky z prvního a čtvrtého pádu do pádu druhého, podobně jako ve staročeštině. A částečně vlastně i v moderní češtině... Vedlejší věta „Kdyby těch vnoučátek nebylo“ z Babičky dnes sice může být v prvním nebo čtvrtém pádě, ať je kladná, či záporná „Být (mít) vnoučátka“ či „Nebýt (nemít) vnoučátka“, ale mohli bychom stále říci i „Nebýt vnoučátek“, kde je ten druhý pád dán právě záporom. Zkrátka, v záporných polských větách přecházíme ze čtvrtého či prvního pádu do druhého.

A u podstatných jmen ženského rodu s českým vzorem „růže“ (dříve „núše“, než to jazykoví pedagogové z hyperopatnosti změnili, protože se o nás báli, že by nám archaické slovo mohlo nějak ublížit) mluvnické vychází tak, že koncovky 2. a 4. pádu jsou v češtině opačně než v polštině (až na tu nosovku u „e“):

4. p.	Vidím televizi, vidím práci.	Widzę telewizję, widzę pracę.
2. p.	Bez televize, bez práce.	Bez telewizji, bez pracy.

Což dohromady s polským (staročeským) přechodem záporu do druhého pádu znamená:

4./2. p.	Nevidím televizi, nevidím práci.	Nie widzę telewizji, nie widzę pracy.
----------	----------------------------------	---------------------------------------

Což se nezasvěcenému pozorovateli může jevit jako velice snadný překlad, kdy koncovky pořád zůstávají stejné, a pro který podle něj není potřeba nic zvláštního umět.

Jenže ve skutečnosti jsou uvnitř skryty dva kroky (zápor=>2. pád; 2. pád=>koncovka „i“ nebo „y“ jako v českém 4. pádu),

kteří se sice tentokrát (u záporu a současně u vzoru „růže“) vzájemně zkompenzovaly, ale jejichž znalost je pro správný překlad podobných vět se slovy podle jiných vzorů nebo jiných vět s podobnými slovy naprosto nezbytná.

Nikdo není dokonalý – počítání svíček

V televizním pořadu Nikdo není dokonalý, který mnoho let bohorovně zkouší či zkoušel znalosti občanů náhodně a nečekaně na chodníku vytržených z denních myšlenek na seznam aktuálních úkolů, se onehdy objevila otázka „Kolik svíček má čtyřválcový naftový motor?“

A vždy, když někdo odpověděl cokoliv jiného než „nula“ (nebo „žádnou“, „nemá“, apod.), stříhli tvůrci pořadu za tuto odpověď obsahující hodnotu větší než nula poněkud zostuzující až agresivní audiovizuální sekvenci evokující představu, že autor odpovědi dostal ránu nebo byl alespoň sražen k zemi. Hlas televizního pořadu – hlas boží.

Jenže: V naftových motorech svíčky jsou. Nejsou sice zapalovací, ty z podstaty vznětového (od „vznítit se“) motoru opravdu potřeba nejsou, ale jsou žhavicí. V některých motorech bývala jedna jediná žhavicí svíčka, později už se stalo běžným instalovat jednu žhavicí svíčku do každého válce.

Takže správná odpověď na zadanou otázku by zněla např.: „Nelze odpovědět jedním konkrétním obecně platným číslem. Většina dnešních čtyřválcových naftových motorů má 4 žhavicí svíčky, ale některé starší motory mají jen jednu, a nepřekvapil by mě ani jiný počet.“

Zato vševědoucí autoři pořadu za každou odpovědi jinou než „nula“ použili audiovizuální efekt naznačující ránu. Odpovíte „4“, tedy sice neúplně, ale ne špatně (především ale lépe než autoři pořadu), a „bum“. Nezasloužená ostuda před méně informovanou většinou národa je tu.

Situace je ještě zkomplikovaná tím, že v závislosti na způsobu vstřiku paliva některé naftové motory běžně startují okamžitě, bez žhavení, a žhaví jen v případě nižších venkovních teplot. Ale svíčky tam jsou. Stačilo by, aby si autor pořadu žhavicí svíčky aspoň jednou koupil a nechal vyměnit, když už ne vlastnoručně vyměnil, a snad by pak nešířil bludy. Správně se doslechl, že vznětový motor nemá zapalovací svíčky... jenže z toho pak příliš jednoduše a chybně vyvodil, že nemá svíčky žádné.

K zamyšlení nad jednoznačností počtu svíček ve čtyřválcovém motoru obecně lze ještě dodat, že i když je zapalovací svíčka z podstaty funkce zážehového motoru vždy v každém válci, tedy obvykle jedna v každém válci, tak některé automobily Rolls-Royce mívaly pro dosažení co nejvyšší kvality a spolehlivosti vozu jako celku v každém válci svíčky dvě. Čistě pro případ, že by jedna přestala fungovat – aby směs v daném válci zažehla svíčka druhá.

Takže pokud někoho napadne položit jednodušší (bez vznětového chytáku) otázku „*Kolik svíček má dvanáctiválcový zážehový (benzinový) motor?*“ a bude si myslet, jak je to jasné, že jedinečně dvanáct, tak bude na omylu, protože ono to u některých aut je reálně dvacetčtyři.

Křížkovací testy. Co je správně a co špatně?

Nemám příliš rád křížkovací testy, ve kterých má každá otázka 0 – N správných odpovědí. Protože u mnoha možností se dá podle úhlu pohledu a okolností říci, že daná odpověď je i není správná. U většiny takových testů bych vedle vybíraných možností potřeboval prostor pro vysvětlení, kdy a proč to tak být může, a kdy a proč to tak být nemůže.

Proto za mnohem rozumnější považuji testy, ve kterých je jasně dáno, že každá otázka má právě jednu správnou odpověď.

Teoreticky u nich sice je větší riziko, že někdo nějakou odpověď náhodně strefí, aniž by látku opravdu uměl, ale to lze prakticky eliminovat větším počtem možností, a případně lze od křížkování sportky demotivovat i tím, že špatná odpověď přinese záporné body, zatímco žádná odpověď body neovlivní, takže zkoušený student pak odpovídá jen na otázky, nad kterými se zamyslel a u kterých logicky dospěl k tomu, že jedna odpověď je pravděpodobnější než odpovědi ostatní.

A pokud vím, že správně je (resp. autorem testu je za správnou prohlášena) právě jedna otázka, tak vždy vyberu tu odpověď, která platí v největším počtu situací, nejobecněji, nejčastěji.

Úhel pohledu

Dovolím si malou ukázkou – i když příliš nesouvisí s právě zkritizovanými testy s 0 – N správnými odpověďmi u každé otázky. Týká se spíše toho, že na každou věc se lze dívat různě, podle různých kritérií, z pohledu různých oborů. Taková nejasnost by v seriózním znalostním ani inteligenčním testu neměla nastat, ale občas nastává v časopiseckých špatně sestavených testech všeobecného přehledu nebo v horším případě v rádoby-inteligenčních testech chybně postavených na znalostech.

Vyberte jednu možnost, která nepatří mezi ostatní:

- kočka
- pes
- tygr
- strom

Vybrali jste strom? Protože je to jediná rostlina mezi živočichy?

Ale co když je to kočka, protože je to jediné slovo, které je ženského rodu?

Anebo zase kočka, ale tentokrát proto, že jako jediná má dvě samohlásky?

A co když je to tygr? Ten má jako jediný sudý počet písmen.

Anebo opět tygr, ale tentokrát proto, že jeho výskyt na zahradách u českých rodinných domů a na českých veřejných prostranstvích je raritou, zatímco ostatní tři položky ze seznamu vidáme u českých domů i v českých ulicích běžně a nepřekvapí nás tam?

Vyberte jednu správnou možnost:

- a) Před přejitím silnice se ve střední Evropě nejdříve musíš přesvědčit že zleva nic nejede.
- b) Než přejdeš silnici, tak se v ČR musíš nejdříve podívat, jestli něco nejede zprava.

Co jste vybrali?

Áčko? No, pokud to je test z dopravní výchovy pro třetí třídu ZŠ, tak je to správně.

Jenže co když je to test z českého jazyka pro druhý stupeň ZŠ? V áčku chybí čárka mezi větami, jazykově je správně béčko.

A ještě by se dala přidat další možnost:

- c) Než přejdeš silnici, tak se nejdříve musíš podívat, jestli něco nejede zleva.

V dopravní výchově pro devítileté děti, u kterých se nepředpokládají samostatné cesty do vzdálenějších zemí, by to asi bylo OK, vztaženo relativně k přepokládané oblasti jejich působení.

Pravopisně je to také OK.

Ale pokud půjde o test ze všeobecného přehledu (v leckterých přijímačkách se může objevit) či zeměpisu, tak je špatně i tato odpověď, protože nepočítá s Británií či Japonskem.

Vidíte? Ono to někdy nemusí být jasné ani tehdy, když víme, že je bohorovným autorem testu (často rozhodujícím o budoucnosti zkoušeného) u každé otázky za správnou prohlášena vždy právě jedna odpověď.

Tak teď se jen v představách vraťme o téma výše a zkusme si představit, že nevíme, jestli je za správnou oficiálně považována jedna odpověď, žádná, dvě, všechny, nebo kolik vlastně.

Pro člověka, který není líný se zamyslet a zkoušenou problematiku opravdu zná (včetně různých netypických, ale reálných situací), může být takový test s více možnými správnými odpověďmi u každé otázky doslova likvidační.